

Kirvun asumuksennimet

LAILA LEHIKONEN *Kirvun talonnimet. Karjalaisen talonnimisysteemin kuvaus.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 493, Hämeenlinna 1988. 294 s.

Talonnimien tutkimista voi pitää yhtenä tärkeimmistä onomastiikan aloista. Vanhimmilla taloilla on yhteys seudun asutuksen syntyyn, ja alkutalon nimi on usein siirtynyt myöhemmän kylän nimeksi. Yhä edelleen talot ovat maaseutukulttuurin kannalta keskeisiä paikkoja. Ne muodostavat kylässä kiintopisteet, joiden mukaan orientoidutaan ja joiden avulla voidaan määrittää muita paikkoja. Talonnimet puolestaan ovat sitä nimistöä, joka kylissä tunnetaan yleisimmin ja parhaiten. Talonnimet ovat kiitollinen tutkimuskohde siinä mielessä, että tutkimuksen tukena on tavallisesti käytettävissä runsaasti asiakirjalähteitä, joten talonnimitutkimuksessa on mahdollista saavuttaa varmempia tuloksia kuin esimerkiksi luonnonpaikkojen nimiä tutkittaessa.

Asutusnimistön tutkimuksella on muualla Pohjoismaissa pitkät perinteet. Meillä taas talonnimiä on tähän mennessä tutkittu vähän. Enimmät talonnimiä käsittelevät tutkimukset on laadittu opinnäytteinä. Runsaassa kahdeskymmenessä pro gradu -työssä on selvitetty yhden pitäjän asutusnimiä, yleensä talonnimien lisäksi myös kylännimiä. Painettua talonnimitutkimusta on vieläkin vähemmän. Viljo Nissilän teokseen Suomen Karjalan nimistö (1975) sisältyy katsaus karjalaisiin asutusnimiin, jossa

tarkastellaan lähinnä sitä, millaisia leksikaalisia elementtejä talonnimet ja muut asutusnimet sisältävät. Saulo Kepsu käsittelee talonnimien tutkimiseen liittyviä yleisempiä kysymyksiä artikkelissaan »Talonnimien tutkimisesta» (Kieli 2, 1987). Hän myös korostaa talonnimitutkimuksen hyötyä muulle tutkimukselle, varsinkin sukunimien, kylännimien ja asutushistorian kysymysten selvittelylle.

Laila Lehikoisen tutkimus Kirvun talonnimistä on tähänastisista laajin talonnimistön selvitys. Siinä on nykytutkimuksen keinoin pyritty luomaan tarkka ja monipuolinen kuvaus karjalaisesta talonnimisysteemistä viime sotia edeltäneenä aikana.

Lehikoinen on valinnut tutkimuskohteeksi luovutetun alueen pitäjän ja ottanut sieltä tutkittavakseen kansanomaisessa käytössä olleen talonnimistön. Nämä valinnat ovat tuoneet mukanaan erilaisia ongelmia. Suurin osa niistä liittyy itse tutkimusaineistoon. Lehikoinen tutkii kansanomaista asumuksennimistöä, mutta hänen aineistossaan ei ole ollut yhtään alkuperäisessä, kansanomaisessa käyttöympäristössään muistiin merkittyä nimitietoa. Osa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimitoimistossa säilytteillä olevasta Kirvun nimikokoelmasta on saatu 1940–50-luvulla kansankerääjien lähettämänä, monesti varsin puutteellisina tietoina, osa on kerätty siirtokirvulaisilta parikymmentä vuotta heidän Karjalasta lähtönsä jälkeen. Haittaa tutkijalle on tuottanut myös se, että kokoelmat ovat joko täysin kartattomat tai ylimalkaisesti karttoihin paikannetut. Tästä syystä asumuksia

Kirjallisuutta

on ollut vaikea yksilöidä ja löytää niitä asiakirjalähteistä. Lehikoinen joutuu monessa kohdin toteamaan, että käytettävissä olevan nimiaineiston tiedot eivät ole riittävät, mutta luovutetulta alueelta kerättyä nimistöä ei enää voi täydentää eikä tarkistella kentällä.

Käytettävissä ollut perusaineisto on vaatinut joitakin myönnytyksiä ja yleistyksiä. Yksi niistä on tutkimuksen nimessä esiintyvä termi *talonnimi*. Yleensä termillä on nimistöntutkimuksen piirissä tarkoitettu kantatalojen ja niistä erotettujen osien nimiä, siis asumuksennimien vanhinta kerrostumaa. Kirvun tutkimuksessa termiä käytetään kaikenlaisten asumusten nimistä, koska aineiston perusteella ei ole ollut mahdollista erottaa varsinaisten talojen nimiä vähäisempien asumusten, torppien ja mökkien, nimistä. Yksiselitteisempi tutkimuksen otsikko olisi ollut »Kirvun asumuksennimet».

Perusaineistonsa täydennykseksi ja nimien etymologisen selvittelyn pohjaksi Lehikoinen on käynyt läpi suuren määrän erilaisia asiakirjoja. On kuitenkin odotuksenmukaista, että kansanomaisessa käytössä olleista talonnimistä on löytynyt merkintöjä harvakseltaan; asiakirjoihin ovat yleensä päässeet vain viralliset talonnimet, jotka Lehikoinen on jättänyt tutkimuksensa ulkopuolelle. Kuitenkin nimien etymologisen selvittelyn kannalta asiakirjojen tutkiminen on ollut tuottoisaa. Valtaosa Kirvun kansanomaisista talonnimistä sisältää henkilönnimen, ja useimmissa tapauksissa Lehikoinen on pystynyt löytämään asiakirjoista merkinnän näistä henkilöistä ja samalla etymologioimaan ja ikäämään talonnimet.

Lehikoinen on ottanut aineiston tarkastelun teoreettiseksi pohjaksi nimien syntaktis-semanttiseen rakenneanalyysiin perustuvan paikannimien kuvausmallin, jota suomalaisessa nimistöntutkimuksessa on käytetty viime vuosikymmeneltä lähtien. Tähän viittaa myös tutkimuksen alaotsikko »Karjalaisen talonnimisysteemin kuvaus». Dispositio määräytyy pitkälti kuvausmallin mukaan. Tutkimus

jakautuu kahteen päälukuun. Ensimmäisessä luvussa Lehikoinen erottaa nimenosat ja selvittelee niiden semanttista sisältöä ja leksikaalista asua. Sen jälkeen seuraa nimien rakennetta käsittelevä luku.

Tutkimusaineistossa on kaikkiaan 1751 asumuksennimeä. Suuriaineistoisessa työssä jo itse aineiston esittely on ongelmallista; ei riitä, että kaikki nimet ovat esillä, vaan jokaisen nimen etymologiakin on selitettävä. Tämän pulman Lehikoinen on ratkaissut tarkoituksenmukaisesti. Runsaan puolentoistasadan sivun mittaisessa pääluvussa »Nimenosien aiheet ja niiden leksikaaliset ilmaismet» hän esittelee aineistonsa nimeämisperusteen mukaisesti ryhmiteltynä. Kustakin nimestä on parin kolmen rivin sanakirjamainen artikkeli, johon sisältyy kaikki tarvittava tieto nimestä ja sen alkuperästä. Näinkin tiivis aineiston esittely on silti vaatinut paljon tilaa: kolmanneksen tutkimuksen sivumäärästä.

Ensimmäisessä, nimeämisperusteita selvittelevässä luvussa Lehikoinen on ensinnäkin jakanut nimet syntaktis-semanttisiin perustein osiin käyttämänsä tutkimusmenetelmän mukaisesti. Itse tekstissä hän sitten esittelee nimenosat nimeämisperusteittain ryhmiteltyinä. Luokittelusysteemi on luotu jonkin seudun koko paikannimistön kuvausta varten. Niinpä on odotuksenmukaista, että vain yhdenlajisten paikkojen – asumusten – nimissä tulee esille ainoastaan osa luokittelusysteemissä esiintyvistä nimeämisperusteista. Kirvun kansanomaisessa talonnimistössä »omistus» on ollut keskeisin nimeämisperuste. Yli 80 %:iin nimistä sisältyy henkilönnimi tai henkilönnimitys, jonka Lehikoinen katsoo ilmaisseen omistajan.

Talonnimiin sisältyvät henkilönnimet ovat yleensä helposti tunnistettavissa. Tekijällä on kuitenkin ollut näiden nimenosien selvittelyssä tavallisia ongelmia, mm. se, milloin asiakirjassa mainitun henkilön nimi on katsottava lisänimeksi, milloin jo sukunimeksi. Asiakirjatietojen perusteella Lehikoinen on var-

sin uskottavan tuntuisesti päätynyt tulkitsemaan jokseenkin kaikki tällaisiin henkilönnimiin perustuvat talonnimet sukunimilähtöisiksi.

Omistajan ilmaiseviin nimiin verrattuna asumuksen sijaintiin perustuvia nimiä on yllättävän vähän, vain runsaat puoli-toistasataa. Yleensä ryhmään kuuluvat nimet ovat tulkinnaltaan selviä: tekijä pystyy asiakirja- tai kokoelmatietojen perusteella osoittamaan, että talon-nimeen sisältyy jonkin lähipaikan nimi kokonaan tai osaksi.

Sellaiset määritteet kuin *ala*, *perä* ja *ylä* ilmaisevat epäilyksettä paikan sijainnin, ja syntaktis-semanttisessa luokittelussa ne on tavallisesti sijoitettu alaryhmään »suhteellinen sijainti». Lehikoinen on päätynyt toisenlaiseen ratkaisuun. Hän on perustanut uuden luokan »talojen keskinäisen suhteen ilmaisevat nimenosat» ja sijoittanut siihen nämä sijaintia ilmaisevat määritteet samoin kuin muuta talojen keskinäistä suhdetta ilmaisevat nimenosat, esim. *iso – pieni, uusi – vanha*. Erilaisten paikan sijainnin ilmaisevien nimenosien erottaminen toisistaan vaikuttaa kuitenkin turhalta. Samoin käsitteen »talojen keskinäinen suhde» rajat tuntuvat epäselviltä; onhan monilla muillakin kuin tähän ryhmään sijoituilla nimillä, esim. nimillä *Antintalo* ja *Matintalo*, selvä keskinäinen suhde.

Tutkimuksen dispositio on sinänsä selvä, mutta se erottaa nimeämisperusteiden ja nimien rakenteen käsittelyn toisistaan. Ne ovat kuitenkin joka suhteessa niin yhteen kietoutuvia, että niiden erottaminen on johtanut melko usein asioiden toistoon samoin kuin luvusta toiseen viittaamiseen. Se on aiheuttanut myös sen, että nimien tyyppimukainen esittely ja nimityypin perustelut ovat joutuneet erilleen. Selvimmin tämä ongelma tulee esiin heti ensimmäisen luvun alussa, jossa käsitellään aineiston tavallisinta tyyppiä, henkilönnimen sisältäviä talonnimiä. Ryhmään kuuluvat nimityypit ovat yleensä selviä lukuun ottamatta tyyppiä *Antti*, *Antinmatti*, jossa asumuksennimenä on pelkkä etunimi.

Aineistoa esitellessään Lehikoinen toteaa lyhyesti tällaisten nimien ilmaisevan omistajan; tarkemmin hän ottaa tyyppin käsiteltäväksi vasta rakenneluvussa (s. 207). Siellä nimityyppi osoittautuu sekä synnyltään että käytöltään varsin vaikeaselkoiseksi. Lehikoinen on jo aiemmin esittänyt siirtymisen etunimestä talon-nimeksi tapahtuneen paikallissijailmauksissa, esim. *ollaan Antilla* 'ollaan Antin luona/talossa'. Eero Kiviniemen mukaan taas henkilönnimen käyttö asumuksennimenä selittyy metonymiaksi. Lehikoinen pysyy vanhalla kannallaan ja toteaa, että jos metonyminen siirtymä ylipäänsä täytyy konstruoida, se on luonteva juuri paikallissijoissa.

Korostaessaan paikallissijojen merkitystä Kirvun aineistossa Lehikoinen kysyy, ovatko nominatiiviasuiset henkilönnimet ilman johdinta ja perusosaa olleet asumuksennimenä käytössä lainkaan siinä määrin kuin aineisto antaa uskoa. Näissä nimissä perusmuoto saattaakin olla teorioitu: nimikokoelmissa on nimien hakuasuksi vaadittu nominatiivimuoto, vaikka kansanomaisesti tällaisia »nimiä» olisikin käytetty vain paikallissijoissa. Jos näin on ollut, aineiston *Antti*-tyyppisiä ilmauksia on hankala todistaa talonnimiksi.

Kuten aiemmissakin talonnimitutkimuksissa myös tässä enin osa nimistä osoittautuu syntaktisesti yksiosaisiksi siitä huolimatta, että Lehikoinen on jäsennellyt *-la*-suffiksilliset nimet kaksiosaisiksi. Hän on tulkinnut suffiksin itsenäiseksi syntaktis-semanttiseksi nimenosaksi (ei kuitenkaan perusosaksi), joka ilmaisee paikan lajin. Lehikoisen käyttämä jäsentelytapa ei ole uusi, vaan Saulo Kepsu on väitöskirjassaan (1981) soveltanut sitä Pohjois-Kymenlaakson *-la*-loppuisiin asutusnimiin. Kepsun rakennanalyysi kylläkin poikkeaa ratkaisevasti Lehikoisen tulkinnasta. Kepsu on tulkinnut suffiksin perusosaksi ja nimet *Antin/talo* ja *Antti/la* rakenteeltaan toisiaan vastaaviksi. Samalla, nimenmuodostussuffiksin perusosaksi tulkittamisen kannalla on myös jäsentelyidean esittäjä,

Kirjallisuutta

ruotsalainen Bengt Pamp (Namn och bygd 1973). Hän jäsentää nimien perusosiksi muutaman Ruotsin vanhassa asutusnimistössä esiintyvän suffiksin. Sama jäsentelytapa sopii suomalaisessa nimistössä juuri *-la*-suffiksillisiin nimiin, joissa johtimella on selvä semanttinen funktio, paikan asumukseksi ilmaiseminen. Valitettavasti Lehikoinen ei ole ottanut kantaa siihen, miten jäsentely sopii esimerkiksi sellaisiin *-la*-nimiin, joiden tarkoite on alun perin ollut muu kuin asumus, ja muihin suffiksinimiin, joissa suffiksin semanttista funktiota ei voida selvästi osoittaa.

Rakennelukuun sisältyy myös laajoja, uutta tietoa tuovia selvityksiä erilaisten nimityyppien yleisyydestä, käytöstä ja iästä. Iän määrittelyn vaikeutena on tosin ollut se, että ilmeisesti jotkut kirjureiden liian kansanomaisiksi katsomat nimityypit eivät ole päässeet asiakirjoihin ja näin kuva eri tyyppien varhemmista suhteista saattaa olla jossain määrin harhaanjohtava.

Rinnakkaisnimisyyden voi sanoa olleen tavallista Kirvun talonnimissä, vaikka puolelle taloista onkin kirjattu vain yksi nimi. Yleisintä on ollut kaksinimisyys, mutta aineistossa on myös tapauksia, joista on tiedossa jopa 5–8 nimeä, esim. *Lautamies* ~ *Lautamieheli* ~ *Lautamies-Hatakka* ~ *Sedän Yrjö* ~ *Toisiila*. Yksi tämän tutkimuksen pulmista on se, mitkä ilmaukset on katsottava eri nimiksi. Ratkaisulla taas on vaikutuksensa esimerkiksi siihen, mikä on alueen talonnimien määrä. Perusteet, joiden mukaan Lehikoinen on erotellut rinnakkaisnimet eri nimiksi, näyttävät selviltä ja johdonmukaisilta. Tekijä joutuu eri yhteyksissä pohtimaan myös koelmissa nimiksi esitettyjen ilmausten mahdollista tilapäisyyttä ja appellatiivisuutta. Kerääjien tekemistä ratkaisuista on kuitenkin ollut vaikea poiketa, koska nimien käytön tarkkailu kentällä ei Kirvussa enää käy.

Joidenkin nimityyppien osalta, esim. tyypit *Anttilaiset*; *Antinjoukko*; *Antinpaikka*; *Vanha-*, *Uusipaikka*, tutkimus

laajenee levikkikarttojen avulla koko maan käsittäväksi. Lehikoinen ei ole kommentoinut nimien levikkejä, eikä se kuuluisikaan hänen tutkimuksensa piiriin, vaan kartoista on hyötyä lähinnä tulevalle tutkimukselle.

Tutkimuksen viimeisessä luvussa Lehikoinen hahmottelee Kirvun talonnimistön kuvaa aina 1600-luvun yksittäisistä asiakirjamerkinnoista nimistön kansanomaisen käytön loppuun saakka. Talonnimisysteemi osoittautuu varsin erikoislaatuiseksi. Asumukset on valtaosin nimetty asujan mukaan. Samasta talosta on ollut samanaikaisesti käytössä useampia nimiä, ja nimet ovat usein olleet lyhytikäisiä. Puolet aineiston nimistä on syntynyt vasta 1900-luvulla ja lähes kolmannes 1800-luvun jälkipuoliskolla. Nimisysteemin kehityksen ja muuttumisen kulttuuritaustaksi Lehikoinen asettaa itäsuomalaisen kaskikulttuurin ja sen piirissä syntyneen karjalaisen suurperhelaitoksen.

Lehikoinen työ on huolellista ja pikutarkkaa, ja joka vaiheessa tiedot ja tulokset tulevat selkeästi esiin. Tutkimus antaa hyvän kuvan Kirvun talonnimisysteemistä ja sen kehitysvaiheista. Sen tulokset ovat vertailukelpoiset sitten, kun monien samanlaisten alueellisten selvitysten avulla päästään rakentamaan kokonaiskuvaa talonnimistömme synnystä ja kehityksestä.

RITVA LIISA PITKÄNEN